

MAGYAROK A VILÁGHÁBORÚ TÖRÖK HARCTEREIN.

(1. közlemény.)

I.

A világháború kitörése előtti események rövid leírása.

Az 1912/13. évi első balkánháború végén az „európai“ Törökország tulajdonkép megszűnt. A bukaresti és a konstantinápolyi béke után, 1913 nyarán, Szerbia és Görögország kapta meg a volt európai Törökország oroszlánrészét. Montenegró a novipazari szandsákkal nagyobbodott és az egykori török—albán tartomány önálló fejedelemség lett. Oláhország Bulgária rovására gazdagodott meg Dobruzsában, míg Bulgária majdnem semmit se kapott. Törökország birtokában csupán Konstantinápoly maradt meg szárazföldi biztosításával: a Csataldzsa-vonallal; aztán Drinápoly városa, de megfelelő hátvéd nélkül, mert az új bolgár határ nagyon közel volt a várostól nyugatra; aztán még Trácia, s végül a Gallipoli-félsziget, mindössze kb. 25.000 négyzetkilométer európai terület (1. és 2. vázlat).

Az úgynevezett antant-szövetség — Anglia, Franciaország és Oroszország — már régen megállapodott Stambulra és Törökország ázsiai részére vonatkozó érdekei tekintetében.

Oroszország Péter cárnak immár kétszázéves politikai hagyatékát akarta megvalósítani, s boldogulását csak Konstantinápoly birtokában vélte megtalálni; azonban mint keresztény nagyhatalom, hivatásának tartotta, hogy Török—Örményországban rendet csináljon s véget vessen a kereszténymészárlásnak. Perzsiában e végből már készen tartott egy kozákhadosztályt, mely orosz tisztiek vezetése alatt, mintegy előőrse volt Oroszországnak.

Anglia törekvése pedig arra irányult, hogy Indiába, a meglévő rövidebb szuezi összeköttetés mellett, szárazföldi útát is teremtsen magának. Ez az út Egyiptomból indult volna ki, s a szintén angol védnökség alatt álló Színi-félszigeten át, török fennhatóság alatt álló tartományokon: Palesztinán, a Jordánon túli területen, Mezopotámián, Irak-Arabin, végül Dél-Perzsián s Beludzsistánon keresztül érte volna el Indiát.

Franciaország, már évek óta protektora Kelet kereszténységének, Szíria megszerzésére törekedett.

A központi hatalmakkal szemben már régóta ingadozó Olaszország a tripoliszi háborúban nem szerzett ugyan magának babérokat, mindazonáltal az antant oldalán vélte inkább elérhetni levantei céljait.

Az Égei-tenger partjainak egész hosszában görögök kezében volt a kereskedelem. S végül az arábiai fejedelmek és a szíriai törzsfőnökök az antant, de különösen Anglia, támogatásában részesültek a törökök ellen irányuló törekvéseikben.

Látjuk tehát, hogy Törökországot már a háború kitörése előtt céltudatosan, s teljesen bekerítették az antant-hatalmak s ezeknek bolygói (1. vázlat). Ezekkel a törekvésekkel szemben, amelyek csupán Törökország további gyengítését célozták, a központi hatalmak érdekköre egészen a kereskedelem terén, fölösszámú iparcikkeik értékesítésén nyugodott. Németország hathatósan támogatta a bagdadi vasút kiépítését, amely Aleppotól Mossulon s Bagdadon át Basrára, a Perzsa-öbölhöz vezetett volna. Maga Vilmos császár ismételtlen iparkodott Törökország kiválóan hasznosítható piacát az olesóságban minden versenyen felül álló német iparcikkeknek megnyerni. Az osztrák-magyar monarchia, mint a török birodalomhoz legközelebb eső ipari ország, főképen mezőgazdasági gépeit törekedett itt eladni. Mi se érthetőbb, mint-hogy a két hatalmas csoport érdekei keresztezték egymást.

II.

Törökország a háború kitörésekor.

Midőn 1914 július 26-án, a monarchia részleges mozgósításával, világra szóló események indultak meg, egy héttel később pedig, már fél Európa fegyverben állott, Törökország, holott semlegességet fogadott, mind a központi hatalmak, mind az antant számításában, már földrajzi fekvésénél fogva is, hatalmas tételként szerepelt. Az antant elérkezettnek látta azt a pillanatot, amikor prédára vágyó terveit Törökországgal szemben is megvalósíthatja. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy a tengerszorosokat feltétlen birtokába ejtse. Anglia és Franciaország az Égei-tenger felől a Dardanellákon át, Oroszország a Fekete-tengerből a Bosporuson hatolt volna a Márvány-tengerbe, ahol a szövetségesek egyesültek volna (2. vázlat). Csakis így lehetett a központi hatalmak köré kovácsolt vasgyűrűt keleten is szorosabbra fogni. Délen ez Olaszország (a Hármasszövetség harmadik tagjának) magatartása, északon a semleges államok (Svédország, Norvégia, Dánia és Hollandia) miatt már amúgy is sikerült.

De még több ok is volt arra, hogy az antant minél előbb a tengerszorosok birtokába jusson. Franciaországnak, szeptemberi nagy veszteségei miatt, égetően szüksége volt újabb csapatokra, melyeket az ebben kifogyhatatlannak látszó Oroszország juttatott volna neki; de szövetségeseivel, Angliával s Belgiummal egyetemben, az orosz gabonáskamra kincseit is hasznára akarta volna fordítani. Viszont egy ipari cikkek nélkül szükölködő szláv birodalom meg arra volt utalva, hogy az olyan mérhetetlen mennyiségben szükséges hadianyaggal nyugati szövetségesei lássák el. Kölcsönös szükségletüket tehát tartósan csak a tengerszorosok útján biztosíthatták, mert az Északi Jegestenger számításba jövő kikötői, Kola és Archangelsk, hónapszámra be voltak fagyva, s így az északi út se kielégítő, se biztos nem volt. Az antant az 1879. évi sanstefanoi béke határozott tilalma ellenére, mely szerint csapatokat és hadianyagot a tengerszorosokon nem szabad átszállítani, eltökélte, hogy akár erőszakkal is, ki fogja a tengerszorosok nyújtotta előnyöket használni. Viszont Törökország szépszerivel nem volt rábírható, hogy az említett hatalmaknak útát nyisson vizein keresztül. Ellenállásában a központi hatalmak bátorították az oszmán birodalmat, mert érdekük volt meghiúsítani, hogy ellenségeik a kölcsönös szállításokkal egymást támogassák s a fogyófélben levő harcosok pótlását emitt, a hadiszerek kiegészítését amott, véghezvihessék, mi által a háborút igen hosszúra nyújthatták volna. Kívánatos volt továbbá, hogy más hatalmak, így Törökország is, Németország és a Monarchia mellé, az antant ellen küzdők sorába álljanak, mert ellenségeik egyrésztét más harctereken lekötven, saját arcvonaluk a fölös erő nyomása alól felszabadult volna. Mi sem természetesebb tehát, hogy a Magas Portánál akkreditált diplomácia minden tőle telhetőt megtett, hogy Törökországot a pártjához való csatlakozásra rávegye. Törökország végül is, 1914 novemberében úgy határozott, hogy a központi hatalmak oldalán lép be a hadakozók sorába.

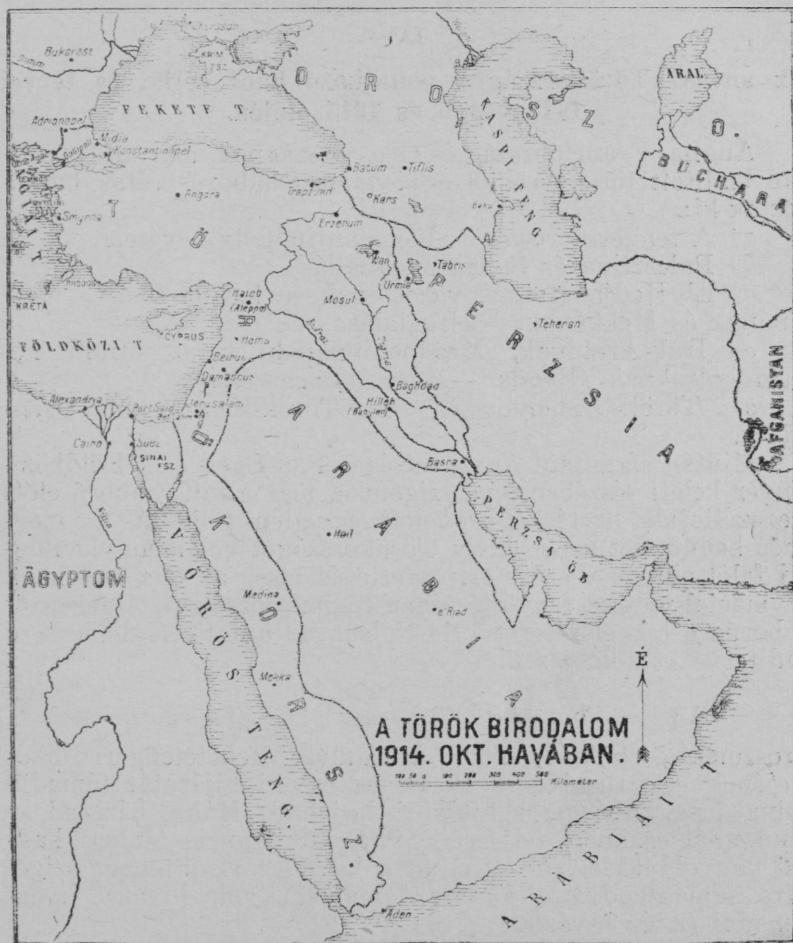
III.

Törökország a központi hatalmak oldalán belép a hadakozók sorába.

A török tengeri haderők gyakorlatait, a Fekete-tengerben, október 27. és 28-án egy orosz hajóraj tüntetően kísérte, sőt zavarta is.

Midőn az orosz aknarakó, torpedónaszádok támogatásával, október 29-én még a Bosporus északi kijáratát is el akarta zárni, a török tengerészeti miniszter, Djemal basa, végre el-

vesztette a türelmét. A török hajóhad támadásba fogott, s rövid harc után, az oroszok kénytelenek voltak tengeri támaszpontjukra, Sebastopol hadikikötőjébe, visszavonulni. Az

1. vázlat.

oroszok ellenséges magatartásával tehát a hadiállapot valóban bekövetkezett. Törökország most már világosan látta, hogy mi fenyegeti az antant részéről. V. Mehmed török szultán, 1914 november elején, kihirdette a szent háborút az antant ellen. Mind ő maga, mind a török miniszterium, erősen meg voltak győződve arról, hogy az antant-hatalmak uralma

alatt álló mohamedánok, Indiától Gibraltárig, kalifájuk hívására fellázadnak az antant ellen. Azonban, sajnos, tévedtek; az antant már jóelőre gondoskodott róla, hogy a kalifának az igazhívők előtt semmi tekintélye se legyen.

IV.

Az antant Törökországra vonatkozó hadi céljai és tervei 1914 végén és 1915 elején.

Anglia, Franciaország és Oroszországnak, már az 1. pontban említett törekvéseiből a következő háborús célok bontakoztak ki:

- a) A tengerszorosok és Konstantinápoly bevétele.
- b) Palesztina és Szíria megszállása.
- c) El Hedjas fontos városainak és területeinek — Medinának és Mekkának — elfoglalása.
- d) Irak-Arabinak, Mezopotámiának, s az ottani kö-lajforrásoknak (Bagdad—Mossul) megszállása.
- e) Török-Örményország és Török-Kurdisztán elfoglalása.

Miután az antant és szövetségesei az Égei- és a Földközi-tenger keleti részében levő szigeteket már a világháború előtt megszállották, a térképre vetett egyetlen pillantás is meggyőz bennünket arról, hogy Törökországot valamennyi világtáj felől súlyos veszély fenyegette és hogy az események őt egymástól messze fekvő térségen fognak lezajlani. A felsorolt háborús célok elérésére, 1914-15-ben, az antant a következő haditerveket dolgozta ki:

Az a) hadicél megvalósítására:

Oroszország Sebastopolról kiindulva, feketetengeri haderejének egy részével a Bosporus északi kijáratát támadta volna meg. Az angol földközi hajóhad, Málta bázissal, a Toulonnál csaknem teljesen egybegyűlt francia tengeri haderő nagyobbik felével — mind a kettő az Égei-tenger szigeteire támaszkodva — a Dardanellákat volt hivatva megtámadni (2. és 3. vázlat).

A b) hadicél elérésére:

Anglia, a védnöksége alatt álló Egyiptomra támaszkodva, a Szuezi-csatorna keleti partján, Port-Saïdnál, El-Kantaranál, Ismailienél és Szueznél, egyelőre hídfőszerű erődítéseket épít, hogy ezzel Palesztina, a Jordánon túli terület és Szíria megszállását előkészítse. Ki kellett építenie továbbá a Színai-félszigeten levő El-Kantarát El-Arissal összekötő vasutat, va-

lamint az El-Akabaról Maanra vivő útát; ezután nyomult volna elő Dél-Palesztina és a Jordánon túli terület ellen. Mindez, mint ahogy látni fogjuk, két teljes évet foglalt le. Az El-Tih sivatagon, El-Arison keresztül, tehát a Vörös-tenger partján előnyomuló oszlopot azonfelül egy angol hajóraj is támogathatta. A gyarmati háborúknban szerzett sokoldalú tapasztalataikra támaszkodó angolok, iparkodtak vállalataikat gondosan előkészíteni és szilárdan megalapozni, ellentétben a törökökkel, mint ezt már a következő fejezetben olvashatjuk.

A c) hadicél megvalósítására:

a különböző seikek fennhatósága, de valóságban angol tisztek vezetése alatt álló bennszülöttek jönnek számításba, akiket az angolok pénzzel és hadiszerrel láttak el; ezeknek a csoportoknak egyrészt a Vörös-tenger keleti partja felől, másrészt Közép-Arábiából, Medina és Mekka területére kellett volna támadást intézniök (1. vázlat).

A d) alatti hadicélra

egy angol hadcsoport mindenekelőtt Schatt-el-Arabon, a Krananál összefolyó Euphrat és Tigris torkolatának területén, vetette volna meg a lábát, hogy innen kiindulva, Basra bázissal, az Euphrat és a Tigris mentén egy-egy oszloppal a fővárost — Bagdadot — bevegye. Később aztán Mossul s a tulajdonképeni köolajterület elfoglalása került volna sorra. Mindkét folyamon angol hajók feladata volt, hogy kísérjék s támogassák az oszlopokat (1. és 2. vázlat).

Végül az e) alatti hadicél elérésére:

az oroszok, Tiflisz bázissal, egyrészt a Kaukázus felől, Karson át, Örményország fővárosa — Erzerum — ellen, másrészt a perzsa Aserbeidjan és Kurdistan tartományokon keresztül, Török-Kurdistanba törnek.

Végül pedig az angolok és az oroszok Mossulnál, az ókori Ninivehnél, egyesülnek.

Az orosz feketetengeri hajóhad egyrésznéek az volt a feladata, hogy Trapezuntot és Török-Örményország partvidékét fenyegeesse, s az orosz csapatok előnyomulását megkönnyítse (1. és 2. vázlat).

A Törökországot körülfogó ellenséges gyűrű tökéletesen zárva volt; így hát az antant jelentékeny szárazföldi és tengeri erői voltak a központi hatalmaktól s Európától távol le-

költe: csak az volt kérdéses, hogy meddig? Az eseményekből meglátjuk, hogy ez, a központi hatalmak szerencséjére, várokozáson felül sokáig, t. i. a háború végéig tartott.

V.

•Törökország háborús céljai és haditervei az 1914—15. év fordulóján.

Törökországnak, jobbanmondva hatalmas becsvágytól sarkalt hadügyminiszterének, egyúttal vezérkari főnökének, Enver hasának, nagyszabású háborús céljai, mindenképen meghaladták az oszmán birodalom erejét. Enver basa nagyra-vágyó lelkét nem kevesebb, mint Egyiptom visszafoglalása, a Kaukázus orosz területének megtámadása, s végül az a gondolat foglalkoztatta, hogy Nagy Sándor mintájára, Perzsián s Afganisztánon keresztül, Indiát hódítja meg. Nem is szólva arról a fontos körülményről, hogy ilyen célok csak elsőrendű katonai és műszaki előkészületek után érhetők el, a török birodalom, amely 1914-ben területi kiterjedésben körülbelül Középeurópának felelt meg, ázsiai részében csupán egy teljes-értékű, az egész területen áthaladó vasúttal, a kisázsiai, vagyis anatóliai vasúttal rendelkezett: Skutaritól Eskisehir-Konia-Bonzanig. A Taurus-hegység északi lábánál megszakadt az összeköttetés, mert az alagút még nem volt készen. A Taurus déli lejtőjén levő Ada helységtől indult ki a bagdadi vasút. Aleppo-Mossul-Bagdad-Basra (Schatt el Arab) városokon keresztül, de többnyire még csak épülőfélben volt. Végül, Aleppotól délfele kanyarodott az úgynevezett Hedjas-vasút, amely Szíriát, az északarab sivatagot és El-Hedjas területét átszelvén, Medina és Mekka felé haladt. Ez a többnyire keskenyvágányú vonal Medina és Mekkánál még csak épülőfélben volt. Ekkora területre ilyen kevés vasút bizony elégtelen. Még hitványabbul állt Törökország mozgó- és fűtőanyag dolgában. Európai értelemben vett utak alig voltak ezen az óriási területen; a nagyobb helységeket is többnyire csak karavánutak kötötték össze, melyeket a mi fogalmunk szerinti hadsereg-vonatok nem használhattak. Közlekedési eszközül az évezredes bivalyorkordélyon kívül, a sivatag hajója, a teve szolgált. Ha fontolóra vesszük továbbá azt, hogy a birodalom sok részében nagy vízhiány volt, hogy Szíriának, Arábiának, s a Kétfolyam országának gyér népessége miatt, mindennemű készletek hiányoztak; ha meggondoljuk Törökország rendetlen pénzviszonyait, végül azt a körülményt, hogy Törökország az 1911-i tripoliszi hadjárat óta folyton háborúskodott, s hogy mennyi ember- és anyagáldozatot követelt ez a hadjárat, valamint a balkánháború: nem csodálkoz-

hátunk azon, hogy Enver basa délibábos tervei már rövid idő múlva megfelelő mértékre zsugorodtak. A 4. pontban említett antant-háborúscéloknak megfelelően, Törökország végeredményben csupán meglévő birtokának megtartására szorítkozhatott. Megvalósítható háborús céljai tehát csak ezek lehettek:

a) a tengerszorosok feltétlen megtartása, továbbá annak

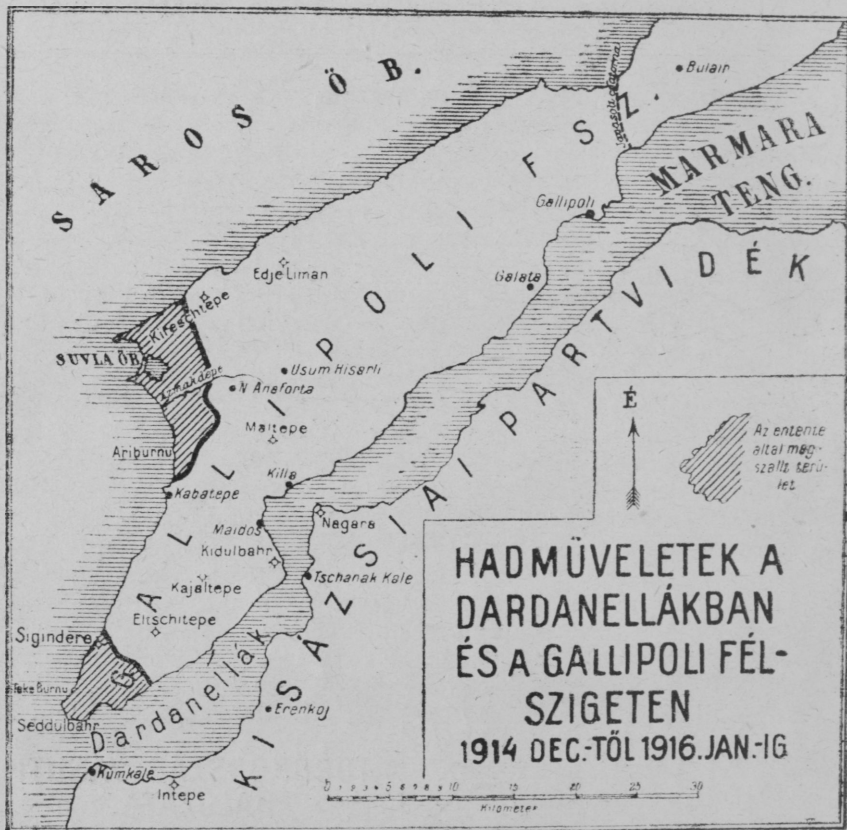
2. vázlat.

meghiúsítása, hogy az antant a Gallipoli félszigetet elfoglalja, s azután a Dardanella-erődök és Konstantinápoly megvédése;

b) délkeleten, az angol fennhatóság alatt álló Szinai félszigeten, a Szuez-csatorna keleti partjának elfoglalása, hogy ezzel a hajózás megbénuljon, s az Indiába vivő egyenes víziút megszakadjon;

c) a kalifa tekintélye megkövetelte, hogy Medina és Mekka, a mohamedánok két nagy zarándokhelye török kézben maradjon;

d) éppen olyan elengedhetetlen volt, hogy a török a világ

3. vázlat.

leggazdagabb kőolajforrásait, Mezopotámiában, magának tartsa meg;

e) a Kaukázusban, az orosz-török határon fekvő Kars várának megvétele; ugyanakkor az észak-perzsa Aserbeidjan tartomány fővárosának, Täbrisnek elfoglalása — Enver basa Indiába tervezett bevonulásának kezdőpontjaként.

Le kellett mondani a Kisázsia és Szíria előtti szigetek elfoglalásáról, amire már csak a megfelelő tengeri hadierő

hiánya miatt se lehetett gondolni. Az 1914/15. év fordulóján az *a)* és *e)* esetben támadó, — a többiben védőjellegű — háborús célok elérésére, a következő haditervek készültek:

ad a) két török hadsereg és az egész hajóhad megvédi a tengerszorosokat s természetesen Konstantinápolyt is;

ad b) egy török hadsereg Damaskusnál gyülekezik; ebből egy kikülönített úgynevezett „expedíciós“ had a Szuez-csatorna felé nyomul, hogy ott a hajózást megbénítsa. (Ebben a vállalkozásban kb. 18.000 ember vett részt, tehát európai értelemben I gyaloghadosztály — ilyen kicsire olvadt Enver nagyszabású terve: Egyiptom meghódítása!).

ad c) Medina és Mekka, valamint Arábiában a Vörös-tenger felé húzódó, körülbelül 1500 km hosszú vonal, egy aránytalanul csekély erő védelmére volt bízva, amely egy-néhány hű beduintörzs segítségére számíthatott. Ez volt a leggyengébben védett török harctér.

ad d) Egy még alakulófélben levő hadsereg Mezopotámiában, Bagdad támaszponttal, minden erejével ellene szegül az angolok Schatt-El-Arabból kiinduló, a kőolajmezők ellen irányuló, vállalkozásának.

ad e) Egy hadsereg Török-Örményországból, Erzerumra támaszkodva, a kaukázusi Kars várát volt hivatva megvédeni; kisebb erők Török-Kurdisztán felől, Wan támaszponttal, Aserbeidjan perzsa-tartomány, s ennek fővárosa, Täbris ellen nyomulnak, hogy azt megszállják. Végül pedig egy megfelelő védőerő kordonszerűen helyezkedett el a körülbelül 2000 kilométer hosszúságú kisázsiai parton, hogy az ellenség esetleges partraszállását megghiúsítsa s megakadályozza, hogy egyes pontokon a lábát megvesse. A központi hatalmak érdekében volt, hogy új szövetségesüknek tettel és tanáccsal segítségére legyenek, amint ezt a VII. fejezetben olvashatjuk.

VI.

A török főhadtápvonalak jellemzése.

Az előbbi fejezetben már említettük, hogy milyen hiánysak voltak a közlekedési vonalak a török birodalom ázsiai részében. Az a körülmény, hogy a török hadvezetőség a pótlást nem szervezte meg kellőképen, aztán hogy a Taurus- és Amamus-alagútakat nem építette ki, nagyban hozzájárult Törökország valamennyi vállalkozásának kudarcához. Átfutó összeköttetései a következők voltak:

a) Az anatóliai vasút. Ez az ázsiai parton, a Konstanti-

nápollyal szemben levő Haidar-Pasából indult ki s Eskisehir,¹ Afiun, Karahissar² és Konia érintésével a Taurus északi lejtőjén levő Bozantiba ért. Itt a vonal tulajdonképen megszakadt, mert a nagy Taurus-alagút csak 1918 szeptemberében, már Törökország összeomlásakor készült el. Egyébként a vasút egyvágányú volt. Bozanti végállomásról, ahol mindent kiraktak, tevéken, ott használatos szekereken és (1916-tól kezdve) autókön szállították át az anyagot a hegységen; a csapatok pedig meneteltek. A Taurustól délre, Adanában megint vasútra rakták az anyagot, ami természetesen sok drága időbe került.

Hasonló nehézségekkel küzdöttek eleinte az Amamus-hegységen át való szállításnál. Aleppoig, az ókori Halebig, az ettől kelet-, dél- és délnyugat felé álló hadseregek pótlása közzösen ment végbe; itt aztán két nagy vonal ágazott el:

b) *A bagdadi vasút*, Mossul,³ Bagdad,⁴ Basra városokon keresztül a Perzsa-öböl; de ez a vasút, sajnos, még csak épülőfélben volt. Ennélfogva a pótlás így bonyolódott le: Djerablusig vasúton, aztán vagy az Euphraton Bagdadig, vagy Ras-el-Ain állomásig vasúton, innen mocsarakon át, nyomorúságos szekereken Mossulig (350 km) s további 350 kilométer hosszú úton Bagdadig; összesen tehát 700 kilométer menet, ami körülbelül egy hónapig tartott. Könnyen érthető, hogy egy ilyen hosszú és rossz vonal bénítóan hatott a mezopotámiai vállalkozásokra.

c) Allepotól kanyarodott le délre a másik vasút is, tehát Szírián és Palesztinán át, azután tovább mint Hedjas-vasút, Arábiába. Teljesítőképessége még 1918-ban is elég csekély volt. Kevés volt a kocsi és a fűtőanyag; ehhez még az járult, hogy Rajaktól kezdve, a vágányoknak más nyomtávolsága volt, tehát ismét átrakodással kellett vesződni; Arábiában az ellenséges érzelmű beduinok minduntalan megrongálták a pályatestet. Világos, hogy ezek a mérhetetlen nehézségek viszont azokra a hadműveletekre voltak káros behatással, amelyek Szíriában, Palesztinában és Arábiában mentek végbe. Jeruzsálemtől a Suez-esatornáig meg éppen csak egy karavánút vitt: egy széles, homokos út, melyet a környéktől megkülönböztetni csupán a rajta elhelyezett távirópóznák révén lehetett.

d) *A kaukázusi hadtápvonal*: egyvágányú vasút Eskisehirtől Angoraig. Innen országút Sions-Ersindjan helységre-

¹ Elágazás Angora felé.

² Elágazás Szmirna felé.

³ Az ókori Niniveh.

⁴ Az ókori Babylon közelében.

ken át Erzerumba; mindössze ez is 700 kilométernyi, azaz egy teljes hónapi menet (1. és 2. vázlat).

Ha nem vesszük számításba a többé-kevésbé helyiérdekű vasúti vonalakat, amelyek Kisázsia, Szíria és Palesztina partvidékén bonyolították le a forgalmat, méltán esodálkozunk kell azon, hogy Törökország mindjárt öt harctéren mert háborút viselni. Ha így minden felszerelési tárgy, minden fegyver és minden lövedék Konstantinápolyból 1000—3000 kilométeres útat tett, hogy rendeltetési helyére, a Kaukázusba, Mezopotámiába, a Szinai félszigetre vagy Hedjasba jusson: felismerhetjük azokat a hihetetlen nehézségeket, amelyeket Törökországnak le kellett győznie s elismeréssel kell adóznunk a háború alatt látott teljesítményeiért. Itt is felette szükséges volt a központi hatalmak befolyása, hogy a hadtáp-szolgálatba valamelyes európai rendet vigyenek.

A Berlin—Bécs—Budapest—Konstantinápoly közötti összeköttetést illetően egy fontos körülményről kell megemlékeznünk. A Szerbiával beállott háborús viszony kezdete óta két fontos vonal forgalma szakadt meg: az egyik a keleti vasút Zimony—Belgrád—Nis-határszélig terjedő része, a másik a Duna folyam volt, Zimonytól lefelé. Németország és az Osztrák-Magyar monarchia Törökország rendelkezésére bocsátott tisztjei és legénysége egyenként útaztak Konstantinápolyba, még pedig Oláhországon át; a hadianyagot a Fekete-tenger hajóin vagy Bulgárián át vasúton szállították oda. Csak Szerbia 1915 október végén bekövetkezett leverése szabadította fel a fentemlített két vonalat. De a víziút 1916 augusztus 28-ika óta, Oláhország hadüzenete folytán, ismét el volt zárva 1916 végéig; ettől fogva azonban a háború befejezéséig megint korlátlanul szabad volt. Mind ebből látható, hogy Németország és Ausztria-Magyarország első, teljes és zárt csapatszállítmányait csak 1915 november havától kezdve lehetett Törökországba vinni.

VII.

A központi hatalmak, főképen a Monarchia, megsegítik Törökországot.

Már az V. és VI. fejezetben láttuk, hogy a kettős szövetség igazán mindenképen kénytelen volt hozzálátni, hogy új szövetségesét támogassa, ha azt akarta, hogy a török valóban nagy ellenséges erőt kössön le, legalább addig, míg Európában be nem áll a döntés. Így történt, hogy ott a háború alatt magasrangú német tábornokokat, 800 német, 200 osztrák-magyar tisztet és tisztviselőt látunk, továbbá egy különleges német csapattestet, 7 osztrák-magyar úteget, mindennemű

katonai szakembert, technikust, repülőt, soffört, orvosokat, közigazgatási szövet s végül nagyszámban különféle intézetet. A központi hatalmak hozzájárulásai felszerelésben, fegyverben, lőszerben s hadianyagban, aztán készpénz alakjában, mérhetetlen aranymilliókra rúgtak. Például szolgáljon, hogy Ausztria-Magyarország 50 teljes üteg részére adott át anyagot Törökországnak s természetesen a török legénység kiképzését is magára vállalta.

A továbbiakban csupán olyan eseményekről és csak azokról a hatererekről lesz bővebben szó, ahol osztrák-magyar, de különösen Magyarországból kiegészített csapatok vettek részt; a többi eseményeket pedig csak olyan mértékben fogjuk majd fejtegetni, hogy háttérül szolgáljanak s így amazok megértését lehetővé tegyék.

VIII.

A tengerszorosokban és Gallipolin lefolyt események rövid leírása.

1914.

A két fél háborús céljait és terveit a IV. és V. fejezetben ismertettük.

Haderők és parancsnokok:

Semleges volta ellenére Törökország 1914 augusztus havában megszervezte:

a) az 1. hadsereget — Liman von Sanders lovassági tábornok parancsnoksága alatt — 6 hadtesttel, az osztrák birodalom európai területén és a Márvány-tenger kisázsiai partján, Panderma környékén;

b) a 2. hadsereget — Djemal basa, eddigi tengerészeti miniszter parancsnoksága alatt — 2 hadtesttel, Kisáziának a Bosporus—Dardanella-vonallal szemben levő partján;

c) a hajóhadat — Souchon német tengernagy parancsnoksága alatt — a Márvány-tengerben. Itten, török név alatt, német hadihajók is voltak;

d) az állandó őrségeket a tengerszoros erődjeiben, 2 csoportban, Usedom német tengernagy főparancsnoksága alatt.

Az antant egyelőre várakozó állásponton volt. Az angol földközi flotta Maltánál, egy része Alexandria és Port-Saidnál, a francia hajóhad pedig, csaknem teljes létszámban, még Toulonnál állott. Az orosz flotta Sebastopolra támaszkodott.

Események.

A Dardanellák biztosítása érdekében, Törökország már szeptember 28-án (tehát hadviselőként való fellépése előtt) a déli kijáratot aknákkal záratta le; az október 29-i eset után

pedig északon a Bosporust is. A tengerszorosokban 1914 végéig nem történt semmi nevezetes dolog, hacsak az nem, hogy az orosz flotta egy párszor megjelent a Bosporus előtt s egynehányat lőtt a szoros bejáratára.

1915.

Az antant csak ez év elején lépett fel határozottabban. Az angol-francia hajóhad az Égei-tengerben gyülekezett; a Gallipolihoz és a kisázsiai parthoz közelebb fekvő szigeteket, úgymint Lemnos, Imbros, Tenedos s később Samothrake szigetét, tengerészeti támaszpontokul rendezte be s repülőállomásokkal stb. látta el. De Liman von Sanders is megtett mindent, hogy egy netaláni flottaáttörést lehetetlenné tegyen. Az egyesült hajóhad támadása a Gallipoli-i félsziget déli fokán levő Seddülbahr és a kisázsiai parton levő Kumkaleherőd ellen irányult s noha ezeket hamar rommá lőtték, őrségeik a partraszállást mégis megakadályozták. Március elsején nagy tűzérharc fejlődött ki a szorosokba kissé tovább benyomult hajók ágyúi és az Erenköj-, valamint a Halil Eli-erődök között. Ettől a naptól fogva aztán mindennaposá váltak az antant-hajóraj áttörési kísérletei, de hasztalan. Ilyen hiábavaló, de nagyobbstílű kísérlet március 18-án is történt, amely több elsőrendű ellenséges hajó megsemmisítésével végződött. Ezután a szerencsétlen végű harc után az entente minden további kísérletről lemondott.

Az ellenség az új terv szerint úgy akarta a tengerszorosokat hatalmába keríteni, hogy a két bejáratnál partraszállított csapatokkal indított volna erőteljes támadást. Ezeket a csapatokat Indiából, Egyiptomból és Franciaországból kellett idehozni, ami 4—5 hétig is eltartott. A hadműveletet Hamilton angol tábornok vezette. Tekintettel az antant szándékára, Törökország március 24-ével egy új hadsereget állított föl, az ötödiket, hat hadosztállyal (2., 5., 7., 9., 11. és 19.). Liman von Sanders parancsnoksága alatt, kinek 1. hadseregét von der Goltz basa vette át. A hadosztályokat a következő csoportosításban helyezték el: 3. és 11. Kis-Ázsiában, 9. Seddülbahr-, 19. Anaforta-, 5. és 7. Bulair- és a Gallipoli-szorosnál. Elvül szolgált: a lehető legerősebb mozgó tartalékokkal a legzűkségesebb parthozbiztosítás.

Április 25-én reggel, óriási ágyúzással kezdődött a partraszállásért megkezdett nagyszabású harc. Hamilton 90.000 emberrel és 200 különböző hajóval rendelkezett, míg Limannak 60.000 embere volt, de egy hajója se. Az antant csak csekély eredményt ért el; vesztesége azonban emberben és hajóban egyaránt jelentékeny volt. Csupán Seddülbahr körül és Anafortával szemben sikerült az angoloknak egy keskeny.

pár kilométer hosszú, sávot megszállani. A kisázsiai oldalon a franciák kénytelenek voltak hajóikra visszavonulni; Bulairnál csak tüntettek, pedig éppen ez a pont volt nagyon érzékeny, mert az 5. hadsereg hadtápó-szeköttetése itt vonult el.

Most már megállapíthatjuk, hogy az antant valamennyi partraszálló és kiterjeszkedő kísérlete Gallipolin, az egész háború alatt, alig járt több sikerrel.

Azonban Limannak az a kísérlete, hogy május elején a beférkőzött megszállókat a tengerre visszaveti, szintén esődöt mondott. Itt is megkezdődött az az átkozott lövészárokharc, amely egyáltalán mindvégig jellegzetes volt ebben a háborúban.

Midőn május végefelé a török torpedóknak több ellenséges hajó esett áldozatul, a hajóhad végkép visszavonult szigeti támaszpontjaira. Törökország ehhez hasonló eredményt többé nem ért el.

Az első és egyetlen német osztag, egy 200 főnyi hidászszázad, június végén érkezett Gallipolira, s Seddülbahnál kiválóan működött.

Bőséges erőforrásaik ellenére, a nyugati hatalmak július és augusztusban se tudtak eredményt kivívni. Angol napilapok az augusztusi veszteségeket 15.000 halottra s 45.000 sebesültre teszik. Az 5. török hadsereg 26.000 sebesültet szállított Konstantinápolyba.

Amidőn 1915 szeptemberében Bulgária is a központi hatalmak oldalára állott és október végén a Monarchia és Németország második támadása Szerbiát letiporta s Konstantinápolyval mind a dunai, mind a vasúti összeköttetés megint helyreállt: a központi hatalmak rengeteg mennyiségű hadianyagot, különösen lövészeret, később kisebb csapattesteket is, juttattak Törökországba. A cs. és kir. hadsereg főparancsnoksága rögtön elhatározta, hogy mindenekelőtt egy négy darabból álló 24 centiméteres motoros mozsárüteget és egy 15 centiméteres messzehordó ágyúsüteget, kezelő legénységgel s minden egyéb kellékkel ellátva, bocsát a törökök rendelkezésére. Az előbbi november közepén, a messzehordó december közepén, érkezett Tráciába; mindkettőt az 5. hadseregnek rendelték alá. Liman von Sanders a mozsarakat az Anaforta-az ágyúkat a Seddülbahr-szakaszhoz osztotta be, ahol olyan kiválóan működtek, hogy Liman ismételten megdícsérte őket s így az osztrák-magyar tűzértségnek ezen a haretéren is dicsőséget szereztek.

A 24 cm mozsárüteg november közepétől december 20-ig főképen a Kabatepei angol állást bombázta; állása Anaforta környékén volt. A 15 cm ágyús üteg Seddülbahr és Tekeburnu ellen hatott (3. vázlat).

Liman von Sanders november vége felé nagyszabású támadótervet dolgozott ki. Ez időtájtban már 22 hadosztály állott rendelkezésére. Ennek a tervnek vezérgondolata az volt, hogy az angolok Ariburnu—Anaforta arcvonalát, az Amaktepe folyása mentén, áttöri s a széjjelvált két részt, észak és dél felé, a tengerbe veti.

Ugyanabban az időben Lord Kitchener, az angol főparancsnok, megérkezett Gallipoliba és, megszemlélvén az állásokat, egy körülbelül 7 hónapi harc csekély eredményének láttára, mely harc a halottak tízezreibe, a sebesültek száz-ezreibe és vagy ötven hajóba került, azt a véleményét nyilvánította, hogy az angol-francia haderőt erről a harctérről minél előbb vissza kell vonni. És az angolok csakugyan idejében ki is tértek a törököktervezte támadás elől. A december 19-ről 20-ra virradó ködös éjjelen sietve vonták vissza csapatukat az Ariburnu—Anaforta arcvonalról, hajóra rakták és elvonultak szigeti támaszpontjaikra. Az ugyanazon éjjel az angol állásokhoz óvatosan közeledő rendszeres török járőröket nem háborgatta senki s azok tovább tapogatózván, az ellenség hült helyét lelték. A járőrök jelentése alapján az egész 5. hadsereget már reggel 4 órakor felriasztották s Ariburnu, Anaforta és Kabatepe szakaszait egyenesen a part ellen indították. Se a sötétség, se a hajók tüzelése, se menetakadályok nem tartóztatták fel a törökök előnyomulását, akik virradatkor elérték a partot, de ellenséget már ott se találtak. A török hadsereg rengeteg mennyiségű hadianyagot zsákmányolt.

A 24 cm motoros mozsárüteget még 1916 január elejéig maradt régi állásában.

1916.

Január 7-ére erős török támadás indult meg a félsziget déli csúcsán fekvő, Sigindere nevű dombláncolat ellen. A hatalmas tüzelés, amelynél 15 centiméteres messzehordó ágyúink is jelesen működtek, kissé visszanyomta az angolok balszárnyát. A január 8-áról 9-ére virradó sötét éjjelen az ellenség utolsó hada is, amely a félszigetnek ezt a részét még megszállva tartotta — 3 angol és 2 francia hadosztály — kiürítette állásait. Itt is óriási zsákmány került a törökök kezére: egy elkésett szállítógőzöst pedig elsüllyesztettek. A hadseregparancsnok nagyon megdícsérte valamennyi csapatát, az 1915 március 24-e óta folyt csaknem emberfeletti küzdelmükért.

Ha elgondoljuk, hogy a tízhónapos harc 66.000 halottjába és 152.000 sebesültjébe került a törököknek, elképzelhetjük, hogy az antant még nagyobb veszteséget szenvedett.

Az 5. hadsereg egy része, Djevad basa parancsnoksága alatt, továbbra is Gallipolin maradt, míg a hadsereg zömét Tráciába helyezték. A 15 cméteres üteg szintén a félszigeten maradt; a 24 cméteres mozsarakat Konstantinápolyba vitték.

A Gallipoli-hadjárat tehát éppúgy kudarcra végződött, mint ahogy sikertelenek maradtak azok a kísérletek is, amelyek a tengerszorosok erőszakos megvételét célozták.

Karoljlović Oszkár.